

SIGMA ANKRAVA

LĀČPLĒSIS KĀ PĀREJAS LAIKA VARONIS

Lāčplēsis ir sinkrēts tēls. Tajā savienojas mīta, viduslaiku feodālās kultūras un romantisma elementi. Lāčplēša izcelsme ir mītiska. Tradicionāli uzskata, ka viņa māte ir lācene, bet bioloģiskais tēvs nav zināms. Tātad, Lāčplēsis pēc izcelšanās ir piederīgs mātes dzimtai. Lielvārdis, tēva dzimtas vērtību pārstāvis, nākamo varoni ir tikai pieņēmis audzināšanā. Andreja Pumpura eposa *Lāčplēsis* II dziedājuma 1. daļā teikts, ka Lielvārdim Lāčplēši kā mazu puisīti atnesis cienijams vecis:

*Cienijams vecis Vaidelots bija,
Un teica atradis dziļajā mežā
Pie kādas lācenes pienīgām krūtīm,
Zīžot šo dīvaino cilvēka bērnu.*

Nav teikts, ka Vaidelots lācenei Lāčplēsi būtu atņēmis vai atvilinājis, vai arī paņēmis pēc tam, kad lāceni nogalinājis. Iespējams, ka lācene bērnu Vaidelotim atdevusi labprāt. Lai arī Lāčplēsis nav minēts kā Lielvārža bioloģisks pēctecis, Lielvārdis viņam lika pie sirds:

*Lielvārdu cilts ir slavena tautā,
Tēvs dēlam [raksta autore izcēlums] sacīja, mācību dodams,
Daudz mūsu priekštēvu varoņi bija,
Nekādi traipekļi nepielip viņiem.
(Pumpurs, II, 1).*

Gluži tāpat neviens no senindiešu eposa *Mahābhāratas* varoņiem Pandaviem nebija bioloģisks pēctecis valdniekam Pandam, bet viņi visi vairoja tā slavu.

Mednieku un augu vācēju sabiedrība nezināja vai ignorēja tēva lomu bērnu radīšanā, bet spējīgu cilvēku adopcija un integrācija notikusi visos

laikos un sabiedrībās. Lāčplēsim, ja neskaita viņa lāča ausis, kas viņam bija jau kopš dzimšanas, nav nekādas citas saiknes ar mātes dzimtu. Nav ziņu, ka mātes radi – lāči vai lāču pielūdzejī – būtu ar viņu kontaktējušies vai piedalījušies viņa audzināšanā un tālākajās gaitās. Vienīgajā reizē, kad Lāčplēsis, jau pieaudzis būdams, satiek lāci, viņš to nogalina. Ņemot vērā varoņa milzīgo spēku, viņš būtu varējis Lielvārdi izglābt padzenot, apvaldot vai nomierinot uzbrūkošo lāci, par kuru viņš, spriežot pēc leģendas, bija daudz stiprāks. Tāpēc ir pamats secināt, ka lāča nāve Lielvārža dzīvības vārdā, bija lieka. Lāča plēšana bija simbolisks žests, kas rādīja, kurā pusē Lāčplēsis nostājies. Nogalinot savu asinsradnieku – iespējams, pats savu brāli – Lāčplēsis sarāva visas saites ar mātes dzimtu. Pasaku versijās par Lāčausi vai Lāču Krišu šāda epizode nav pieminēta.

Asiņu izliešana paša dzimtā bija ar simbolisku nozīmi. Tā iznīcināja iespēju meklēt ceļu atpakaļ. Tā atņēma iespēju tēlot **pazudušo dēlu**, kas pēc ilgstošiem maldiem atgriežas savā **mātes** dzimtā (protams, ne jau **tēva mājās**, kas mednieku un augu vācēju sabiedrībā vēl nebija izgudrotas). Ja Lāčplēša leģendas tapšanas laikā apkārt būtu bijušas tikai matriarhāta tiesību sistēmā dzīvojošas ciltis, tad atnācēju no svešas cilts pieņemtu tikai pēc lielām ceremonijām, kas simbolizētu **piezimšanu** šajā dzimtā. Tad īpašos adopcijas svētkos viņam kailam būtu jāizlien pa kājstarpī kādai vecai sievietei, kas tad skaitītos viņu dzemdējusi, un šajā dzimtā tai būtu viņa mātes loma. Tādā veidā mātes dzimta parasti uzņēma tos individuus, kuru dzimta bija gājusi bojā vai kuri kādas stihiskas nelaiemes rezultātā bija nošķirti no savas mātes dzimtas.

Lai kur arī Lāčplēsis būtu klīdis un lai ko arī būtu darījis, ja vien nebūtu izlējis sava ciltsbrāļa asinis^o vai arī pārkāpis aizliegumu stāties intīmās attiecībās savas dzimtas ietvaros, par ko draudēja nāve vai tūlītēja izraidīšana, savas mātes radu vidū viņš vienmēr būtu savējais. Turpretim saraujot saites ar mātes dzimtu tik radikāli, kā to izdarīja Lāčplēsis, atgriešanās tajā vairs nebija iespējama nekad. Līdzīgu metodi izmantoja arī Absaloms. Vecajā Derībā ir rakstīts par situāciju, kāda izveidojusies tad, kad Absaloms jau atklāti ar ieročiem rokās ir sācis cīņu pret savu tēvu, lai iegūtu valdnieka varu. Otrās Samuēla grāmatas 16. nodaļas 21. pantā lasāms:

Un Ahitofels sacīja Absalomam: "Ieej pie sava tēva blakus sievām, ko viņš te ir atstājis, lai tās apsargātu namu. Tad viss Izraēls skaidri redzēs, ka tu galīgi un neatjaunojami esi sarāvis visas saites ar savu tēvu, bet toties jo drošākas kļūs sirdis un spēcīgākas rokas visiem tiem, kas ir ar tevi."

Un 22. pantā:

Un viņi izplēta Absaloma telti uz jumta un Absaloms iegāja pie sava tēva blakussievām, visam Izraēlim to redzot.

Tātad Absalomam iešana pie tēva sievām bija ar tādu pašu nozīmi kā Lāčplēsim lāča plēšana – tāpēc tas nebija slepens, bet gan publisks un demonstratīvs akts, pēc kura atpakaļceļa uz izlīgšanu praktiski vairs nevarēja būt.

Šāda metode ne reizi vien ir izmantota arī vēlākā sabiedrībā. Tā ne velti 1698.gadā pēc strēļu dumpja Krievijas cars Pēteris I lika, lai ikviens viņa atbalstītājs publiski nocērt galvu kādam no dumpīgajiem strēļiem, jo tad galvas cirtējam vairs nebija atpakaļceļa pie cara pretiniekiem (vispārējo galvu ciršanas situāciju savā gleznā iespaidīgi attēlojis Vasilijs Surikovs). Arī mūsdienās noziedznieku bandās jaunuzņemtajam tiek dots uzdevums kādu nogalināt, jo pēc tam viņam vairs nav tik viegli aiziet no bandas un atgriezties mierīgā dzīvē.

Paliekot mātes dzimtā, Lāčplēsis nevarētu sev radīt lielāku labklājību kā citiem dzimtas locekļiem, jo viss būtu kopīgs. Katrs no dzimtas radiem dalītos ar viņu pēdējā kumosā, un sagaidītu, ka viņš rīkotos tāpat. Mūsu dienās Āfrikas cilšu aristokrāti un Austrālijas aborigēni, kam izdevies iegūt izglītību un nonākt labi atalgotos amatos, var sagaidīt, ka pie viņa mājās ieradīsies un apmetīsies uz pastāvīgu dzīvi daudzas vecenes un slinki brālēni no tuvu radu vidus. Viņam **kā veiksmīgam medniekam** pēc tradīcijas ir jābaro visas ciltsmāsas un ciltsbrāļi. Vai arī viņam ir jāpaziņo par aiziešanu no dzimtas. Bet tas nav izdarāms bez skandāla. Turklāt viņam pašam neattīstītas civilizācijas apstākļos dažkārt ir vajadzīgi uzticami palīgi. Par naudu tādos noalgot nevar, jo daudzās Āfrikas valstīs sabiedrība ir pilnīgi korumpēta, un piekrāpt svešinieku, kas nepieder pie paša dzimtas, nav nekāds pārkāpums, drīzāk jau goda lieta. Turklāt Āfrikas valstsvīrs, ja aiz viņa nestāv spēcīga dzimta, kuras locekļi viņa interešu vārdā ir gatavi uz jebkuru rīcību un gatavi arī paši mirt, ilgi nesaglabās labklājību un savu ietekmi valstī. Tāpēc vienīgā izeja ir visus radus celt ienesīgos amatos.

Lāčplēša mīts, tāpat kā vairums līdz mūsdienām nonākušo mītu, ir daudzslāņains. Tāpēc būtu derīgi to skatīt slāņos, no kuriem ikviens ir radies citā laikmetā tepat uz vietas vai arī ienācis no citurienes. Pats agrinākais Lāčplēsis tiešām varēja būt kāds ļoti stiprs cilvēks no mednieku – lāča pielūdžēju cilts, kas spēja savaldīt satracināto Dievu. Lāci pielūdza vairums

senās Eirāzijas iedzīvotāju. Mūsdienās lāča kults ir saglabājies dažu Sibīrijas ziemeļos dzīvojošu tautu tradīcijās Vēl pirms dažiem gadiem, kad notika Krievijas prezidenta vēlēšanas šo tautu piederīgie neieradās balsot, jo attiecīgajā dienā svinēja Lāča Dienu. Tā kā savu labklājību attiecīgās tautas vairāk saista ar Lielā Lāča labvēlību, nekā ar laicīgo varu, tad priekšroka tika dota senajam rituālam.

Pavasari, kad lāči mostas, visa tauta jeb lāču dzimta tracinā savu Dievu, kas pirms tam ir noķerts. Lācim ap ķepām apsietas stipras saites, lai viņu varētu novaldīt un lai tas nenodarītu pārāk lielu postu, kad pirms nonāvēšanas tiek sakaitināts, lai sakopotu visus savus spēkus. Gulošam lācim spēka nav un no bezspēcīga Dieva tauta spēku dabūt nevar. Pēc divām gavēņa un sēru dienām trešajā, izlūdzoties Dieva piedošanu par savu nežēlīgo izturēšanos un apliecinot, ka cieņa pret viņu nav mazinājusies un pastāvēs arī turpmāk, lāču dzimtas piederīgie sapulcējas un apēd savu Dievu, tā iegūstot viņa spēku un aizsardzību.

Varēja gadīties, ka kādā no tracināšanas reizēm lācis bija pasprucis no saitēm un būtu varējis nodarīt lielu postu saviem kaitinātājiem. Tad iejaucies stiprais un drosmīgais cilvēks, kas palīdzējis lāci savaldīt. Šis konflikts ar dzimtas Dievu un tā atrisinājums palika vienas dzimtas ietvaros, bet nostāsts par šo gadījumu pēc dažām paaudzēm, kad tiešu liecinieku vairs nebija, varēja evolucionēt tā, ka varonis viens pats un kailām rokām pārveicis vai pat pārplēsis lāci. Šo nostāstu varēja pārņemt arī citas dzimtas, kam bija līdzīgs dzīves veids vai pagātnē bija bijuši līdzīgi reliģiskie rituāli. Plēsīga dzīvnieka vai briesmoņa iznīcināšana bija svarīgs **kultūras varoņa** pienākums. Herakla pirmais varoņdarbs bija **nožņaupt**, kas nozīmē uzveikt kailām rokām, Nemejas lauvu. Tāpat bija darijuši arī seno šumeru varonis Gilgamešs un anglosakšu eposa varonis Beovulfs.

Gilgamešs sākotnējā šumeru variantā bijis ļoti stiprs kareivis, vēlāk karavadonis, bet vēl vēlāk, akadiešu variantā – valdnieks, jo simpātiskie varoņi tautas atmiņā paaudzū gaitā aug arvien dzižāki. Lāčplēša leģendā lāča savaldīšana upurēšanas laikā tautas atmiņā gan varēja pārvērsties par lāča pārplēšanu tikai tad, kad lācis šai tautai vairs nebija Dievs. Nopietnu cilvēku cieņu un pielūgsmi attiecībā pret lāci vēlākajos laikos jau uzskatīja par pagātnes palieku vai bērnišķību. Daļā Eiropas tautu vēl joprojām sastopams uzskats par lāci kā laimes un veselības devēju – lāci vadāja pa mājām, lai tas izbaida mošķus, slimības un nesaticību, padara bērnus paklausīgākus, bet to

vairs nepielūdza. Sākotnējai dabas spēku pielūdzeju leģendai laika gaitā virsū uzslāņojās civilizētas sabiedrības sociālo attiecību un kultūras tradīciju elementi. Notika senā Dieva un rituāla galēja profanācija. Anglijā, kur rotaļu lācis ir viena no tradicionālajām bērnu spēlmanīņām, līdz pat deviņpadsmitā gadsimta vidum tika praktizēta mūsdienu cilvēkam neiedomājami pretīga izprieca – lāča būrī tika ielaisti vairāki suņi un skatītāji ar sajūsmu vēroja, ka dzīvnieki viens otru saplosa.

Nākamais Lāčplēša leģendas / teikas slānis varēja rasties tad, kad pārsvarā matriarhāta tradīcijā dzīvojošās somugru ciltis sastapās ar baltiem, kuriem jau bija nostiprinājusies tēva dzimta. Balti mūsdienu Baltijas teritorijā bija ieradušies kā lopkopji. Pielāgojoties nomietnieku dzīvesveidam, viņi bija attīstījuši kapļa zemkopību. Viņi prata iegūt un lietot bronzu – kausēt bronzu no ievestām izejvielām un darināt bronzas ieročus, rotaslietas un dažus darba rīkus. Viņu sabiedrībā sāka izvirzīties cilts aristokrāti. Visticamāk, ka šī laikmeta Lāčplēsis ir bijis ļoti izveicīgs konjunktūrists, kas divu dzimtu un vienlaicīgi arī divu sabiedrības organizācijas sistēmu interešu sadursmes laikā, ir pārgājis savas dzimtas kaimiņu vai ienaidnieku pusē un nogalinājis kādu savu radnieku no savas mātes dzimtas, kam lācis ir totēms. Tāpēc iespējams, ka sākotnēji, vismaz no lāča pielūdzeju puses skatoties, sliktākais, ko par kādu cilvēku varētu teikt, būtu nosaukt viņu par *lāčplēsi*. Tas varēja būt apzīmējums cilvēkam, kas atteicies no sava Dieva – lāča vai arī vissmagāk noziedzies pret to, viņu nogalinot. Tas varētu izskaidrot, kāpēc latviešu pasaku variantos, kur lāča plēšana vai citāda galēšana izpaliek, varoni sauc par Lāčausi vai par Lāču Krišu. Taču Lāčplēsis savu smago noziegumu (no mātes dzimtas vērtību sistēmas aspekta) nemaz nenozēlo, jo tiek bagātīgi atalgots un kā pilntiesīgs loceklis uzņemts patriarhālajā baltu sabiedrībā. Acīmredzot viņam bijušas izcilas spējas, citādi jau balti viņu tik vienkārši pretī neņemtu un neveicinātu viņa izvirzīšanos sabiedrībā ar precību palīdzību.

Kļuvis par atkritēju no atpalikušās un nabadzīgās mednieku dzimtas, kurā cēlies pats, Lāčplēsis apprecas ar Laimdotu, kas nāk no tālaika baltu aristokrātijas augstākajām aprindām. No mūslaiku skatījuma šādu savienību varētu dēvēt par aprēķina laulībām, kas varonim ļāva no akmens laikmeta mednieku ģints iekļūt attīstīta bronzas laikmeta patriarhālās dzimtas aristokrātijā. Iespējams, ka šo divu kultūru saskarsmes rezultātā šādu uzņēmīgu pārbēdzēju vai iegātņu pie augstākas kultūras mūsu ēras sākumā varēja būt

diezgan daudz. Tomēr ne jau viņi visi nonāca baltu aristokrātijas vidū. Daudz ticamāk, ka savu mazāk izkopto un jaunajā sabiedrībā mazāk vajadzīgo iemaņu dēļ viņi nonāca pie vienkāršās tautas, pat pie nabadzīgajiem ļaudīm, kam nebija ne lielu tīrumu, ne skaistu lopu. Taču arī tiem parasti bija vismaz nelieli graudu krājumi un piens, tādēļ viņu dzīve bija labāk nodrošināta nekā medniekiem un zvejniekiem, kam bija grūti nodrošināt rezerves nebaltām dienām un bieži nācās cīnīties ar badu. Dabīgi, ka šādos apstākļos mednieku cilšu jauno vīriešu vidū varēja rasties vilinājums kļūt par ekonomiskiem bēgļiem jeb iegātņiem zemkopju cilti. Pie kam šis cilts patriarhālā struktūra ļāva brīvi attīstīties viņu uzņēmībai un citiem talantiem, ko mātes dzimtas tradīcijās dzīvojošā sabiedrība bieži ierobežoja.

Tomēr šāda iekļaušanās jaunajā sabiedrībā nebija viegla. Pastāvēja valodu barjera. Šķīra arī dažādā audzināšana, dzīves veids, vērtību kritēriji un daudz kas cits. Zemi kopt pārnācēji droši vien labi neprata, toties medīt un zvejot prata ļoti labi. Turklāt viņi arī labi zināja, kādus savvaļas augus var vākt, sagatavot, uzglabāt un lietot bada laikā. Šādas zināšanas baltiem, kuri te bija apmetušies salīdzinoši nesen un vēl nebija apguvuši visas vietējās iespējas, varēja būt ļoti noderīgas. Antropologi konstatējuši, ka baltiem sajaucoties ar somugru ciltīm, daudzi latvieši iemantojuši lielus vaigu kaulus, platus augšējos priekszobus un ieslīpu augšējo plakstiņu kroku. Ģenētikas pētnieki atklājuši, ka latvieši ģenētiski ir daudz līdzīgāki igauņiem, nekā lietuviešiem. Daudziem vismaz viena rokas pirksta daktiloskopisko līniju nospiedumā ir konstatēta *mongoļu saulīte*. Lāčplēša leģenda varēja rasties šādas pārbēgšanas attaisnošanai un poetizēšanai. Matriarhāta sistēmas sievietēm, protams, tikt pie bērna no citas dzimtas vīrieša, ja vien pašas to gribēja, nevarēja būt sarežģīti (Svētā Grāla leģendās tieši šādā veidā tika radītas Grāla sargu nākamās paaudzes), tomēr oficiāli ieprecēties citas tautas patriarhālajā dzimtā varēja būt daudz grūtāk. Tāpēc pilnīgi iespējams, ka Lielvārdis bija Lāčplēša istais tēvs, kurš labprāt uzņēmās sava dēla audzināšanu, bet izvairījās ievest savā cilti bērna māti. Domājams, ka šādu gadījumu pārejas laikā no matriarhāta uz patriarhālo sabiedrību varēja būt daudz. Tipoloģiski līdzīga situācija aprakstīta arī grieķu teikā par Mēdeju un Jasonu.

Tiem vīriešiem, kuri no Lāčplēša mātes dzimtas pārbēga tēva dzimtas sabiedrībā, protams, nācās arī daudz upurēt – atteikties no savas pagātnes un sev mīļiem cilvēkiem. Lāčplēsim nācās vismaz oficiāli atteikties no matriarhāta gudrības turētājas Spīdalas / Spīdolas, kuras izcelšanos gan Andrejs

Pumpurs, gan vēlāk Rainis saistījuši ar totēmisko čūsku – pasaules radītāju un tās pirmsākumu. Raiņa lugā *Uguns un nakts* pirmajā satikšanās reizē ar Lāčplēsi Spīdola uzsver:

*Tu rupjš kā pelavu maiss,
Bet es, lūk, vijīga un smalka čūskas meita
Ar čūskas zobiem...*

Tas, ka A. Pumpurs ir tēlojis Spīdalu kā Aizkraukļa meitu, neskan pārlicinoši, jo šie abi tēli katrs dzīvo savā dimensijā. To uztvēris un skaisti parādījis Rainis savā lugā. Lugas pirmajā cēlienā Spīdola Aizkrauklim atgādina: “*Es esmu čūsku cilts, to neaizmirsti!*”, kas, protams, nozīmē, ka Aizkrauklis pats **nav** no čūsku cilts. Tātad, vai nu Aizkrauklis bija Spīdolas bioloģiskais tēvs, bet šai radniecībai viņa nepiešķīra īpašu nozīmi, vai arī Aizkrauklis pats piederēja pie cilts, kas formāli bija iekļāvusies baltu patriarhālajā sabiedrībā, bet pa sieviešu līniju vēl piekopa senas matriarhāta tradīcijas. Iespējams, Aizkrauklis pats kādreiz bijis saistīts ar totēmiskā kraukļa kultu. Spīdolas / Spīdolas radu raksti tīti tumsā. Viņas istā radniece ir vecā kūma, kas minēta eposa II dziedājuma 2. nodaļā. Visticamāk, ka raganiskā kūma, kas viņu iesaista raganu rituālos, bija radniece no mātes puses un arī saradojoties ar baltiem viņa nebija pametusi visus mātes dzimtas tikumus.

Latviešu leģendu trešais līmenis rāda Lāčplēsi jau ne agrāk par pirmā gadu tūkstoša vidū mūsu ērā, agrīna feodālisma sabiedrībā, laikā, kad plaši tika lietoti dzelzs darba rīki un ieroči, visticamāk no 9. līdz 12. gadsimtam. Tajā laikā ģimenes sakariem bija ļoti svarīga, pat izšķiroša loma lēmumu pieņemšanā. Patriarhālās dzimtas tradīcijas audzinātā un paklausībā iedresētā Laimdota, kurai pašai nebija nekādas iniciatīvas, Lāčplēsim kā politiskas varas īstenotājam vai pretendentam uz politisku varu, bija daudz ērtāka nekā spontānu impulsu vadītā Spīdola vai viņas draudzenes, kuru rīcība bieži bija neapreķināma un neprognozējama, jo to noteica nevis prāts, bet attiecīgā mirkļa iegribas. Pieradusi meitas gados naktis skriet pa gaisu prom no tēva mājām un dancot ar velniem, Spīdola vīra mājās nebūtu daudz mierīgāka. Bet politiskās varas stabilitātei un valdnieka autoritātei attīstītā sabiedrībā nenāk par labu apstākļi, ja valdnieka sieva bieži pazūd no mājām un meklējama svešās gultās.

Tādos apstākļos jautājums par varas pēctecību kļūst sarežģīts. Kuru no savas sievas bērniem valdnieks lai atzīst par troņmantnieku? It īpaši patriarhālā sabiedrībā, kur politiskās varas mantošanas tiesības tika realizētas pa tēva līniju, bet valdnieku sievas parasti pūrā atnesa sev līdzī jaunas teritorijas. Valdnieka titulu, visticamāk, Lāčplēsis ieguva kā Laimdotas vīrs, pirms tam viņu šādi nedēvē nedz A. Pumpurs, nedz Rainis.

Spīdaldas pārvaldītās teritorijas ir visai nenoteiktas un grūti aptveramas – tā ir gan “zemzeme”, gan “ūdeņi”, gan “gaisi”, kurus Lāčplēsim būtu neiespējami nedz aptvert, nedz pārvaldīt. Laimdota savam vīram sniedz reālu politisku varu un pārskatāmas zemes robežas. Arī viņa pati ir viegli prognozējama, tāpēc ērta. Agrīnajā feodālajā sabiedrībā, kuras ietvaros nodevības brālim pret brāli un dēlam pret tēvu bija parastas un jau tā padarīja šo sabiedrību nestabilu, būtu pilnīgi nepieņemami, ka ienākušajam svešiniekam līdzās atrastos kāda politiskā vai sociālās izcelšanās ziņā apšaubāma sieva, kas skaitītos arī viņa oficiālo bērnu un politiskās varas mantinieku māte, kaut gan patiesie bērnu tēvi vispār nebūtu zināmi.

Legendārais **latviešu** Lāčplēsis, ja viņš nāktu no tikai **topošās** patriarhālās dzimtas, visticamāk, būtu dziļi pārliecināts, ka sievietēm gari mati un īss padoms. Visumā latviešiem vēstures gaitā bija saglabājusies cieņa pret sievietēm, jo Māšu kults Latvijas teritorijā pastāvēja ilgi. Tomēr, nostiprinoties patriarhālās sabiedrības kritērijiem, daži par šo cieņu sāka kaunēties. Turpretī, ja Lāčplēsis nāca no Kalevalā apdziedātās Ziemeļzemes somugru Lielās Mātes dzimtas sabiedrības un viņam bija jau kaut kāda dzīves pieredze šajā sabiedrībā – tātad viņš **nevarēja tikt atrauts no tās jau zīdaiņa vecumā** – tad viņam varēja būt ļoti liela cienība pret sieviešu gudrību, kā tas raksturīgs arī senajiem ķeltu varoņiem, kas istenos kara mākslas noslēpumus apguva tieši no sievietēm. Sieviešu sniegtā gudrība un zināšanas pārbēdzējam no mātes dzimtas varēja dot zināmu priekšrocību salīdzinājumā ar tiem baltu labāko dzimtu jauniešiem, kas bija auguši *tikai* tēva dzimtas apstākļos. Šī pieredze par mātes dzimtas dzīves principiem un, ļoti iespējams, daudzu paaudžu laikā krāto mātes dzimtas gudrību zināšana tad arī varēja būt tās lāča ausis, kas Lāčplēsim deva vairāk veiksmes nekā tikai tēva dzimtas apstākļos augušajiem jauniešiem.

Varēja pat gadīties, ka Lāčplēša mātei, kas piederēja pie lāču pielūdzēju cilts, un, visticamāk, bija lībiete, kādu laiku bija bijusi cieša draudzība ar

jauno Lielvārdi, un viņš tiešām bija Lāčplēša bioloģiskais tēvs. Tādā gadījumā Lielvārdim bija iespēja un vēlēšanās, izmantojot savu priviligiēto sociālo stāvokli, parūpēties par Lāčplēša izglītošanu un nākotni, nodrošinot viņam pienācīgu vietu jau dominējošajā patriarhālajā sabiedrībā, kā arī bez iekšējām problēmām pieņemt viņu par savu audžu dēlu.

Mātes dzimtas ierašās dzīvojošās somugru ciltis Latvijas teritorijā ilgi dzīvoja līdzās un juku jukām ar ienākušajiem baltiem – indoeiropiešiem. Somugri palika pie ūdeņiem – jūras, ezeriem, lielajām upēm, bet balti tur, kur bija labas ganības lopiem un piemērota zeme lidumiem. Lībiešu cilts piederīgo lielākā daļa līdz ar dzelzs iegūšanas prasmi bija pārgājuši uz patriarhālajām attiecībām, taču šajā cilti joprojām palika tādas raganu dzimtas, kuru sievietes neprecējās vai kuru vīri drīz nomira, bet izauga un uz vietas palika galvenokārt meitas. Mātes dzimtas pārstāvjiem varēja rasties cerība, ka nogalinot Lielvārdi, kas bija vienīgais Lāčplēša radnieks, kurš ārpus mātes dzimtas to atbalstīja, tiks veicināta viņa atgriešanās pie mātes radiem. Tomēr šo konfliktu atrisināja Lāčplēsis pats, nostājoties tēva dzimtas pusē. Fakts, ka **otrā rītā** vai vismaz diezgan drīz pēc lāča pārplēšanas Lāčplēsis tiek aizsūtīts tālu prom no Lielvārdes ar ieganstu mācīties, lai viņš arī pēc šīs sadursmes nevarētu sastapt savas mātes dzimtas piederīgos, liecina par lielu piesardzību no Lielvārža puses.

Drošākie sauszemes ceļi agrīnā feodālisma laikā bija gar upēm. Tomēr Lāčplēsis mācīties uz Burtniekiem, kas atrodas netālu no tagadējās Valmieras, devās nevis pa taisnāko ceļu no Lielvārdes, kas viņu vestu caur Siguldu un Līgatni, un tālāk gar Gauju uz Valmieru, no kuras līdz galamērķim spēcīgs cilvēks pat kājām varētu nokļūt vienas dienas laikā, bet gan ar lielu likumu. Dodoties pa taisnāko ceļu, Lāčplēsim nāktos ceļot galvenokārt caur Daugavas un Gaujas lejesteces lībiešu novadiem, kur varētu būt izplatījusies vēsts par viņa nodevību pret mātes dzimtu, un tad viņu negaidītu laipna uzņemšana. Lāčplēsis izvēlējās citu, daudz garāku ceļu – gar Daugavu, Aivieksti un Pededzi, lai pēc tam pie Alūksnes caur Vaidavu vai Melnupi pārietu uz Gaujas baseinu un, nonākot pie Valmieras no otras puses, varētu sasniegt Burtniekus un Burtnieku ezeru. Tātad viņš izvēlējās ceļu, kas ved tikai caur latgaļu un sēļu zemēm. Lībiešiem varēja nepatikt latgaļu aristokrāta ceļošana pa viņu novadiem. Pie Vaidavas un Melnupes gan dzīvoja arī igauņi, bet tie pie latgaļiem savā robežjoslā bija pieraduši. Izvēloties tieši šādu ceļojuma maršrutu, Lāčplēsis nonāca Aizkrauklē, kur

iepazinās ar Spīdalu un Koknesē sastapa un sadraudzējās ar Koknesi, kura vārds acīmredzami saistīts ar vietas nosaukumu.

Koknesis jeb Koku nesējs arī kļūst par vienīgo Lāčplēša sabiedroto. Tautas pasakās un teikās vēl minēts Kalnu gāzējs, kas autorizētajos variantos nav pieminēts. Abi šie palīgi ir tīri primitīvā fiziskā spēka pārstāvji. Starp viņiem nepastāv nekāda brālība vai pat īsta solidaritāte. Tāpēc tad, kad Lāčplēša galmā ierodas Melnais bruņinieks un viņu apvaino, nav neviena, kas Lāčplēsi aizstāvētu, un viņam jācīnās pašam. No valsts viedokļa tas ir nevēlami un bīstami. Acīmredzot valdniekiem bija kāds nerakstīts likums savā mājā pašam necīnīties un ar sevi neriskēt, jo tur kārtība jāpanāk ar valsts varas līdzekļiem un bez ieročiem paša rokās.

Lāčplēsis ir pārejas laika varonis, kam stāvoklis dzīvē vēl jāiekaro – vēl pirms kļūšanas par valdnieku, viņam nācās apliecināt savas spējas. Kurpretim īsts feodālisms balstās uz dzimšanas faktu, neņemot vērā indivīda nopelnus vai spējas. Tā, piemēram, Britānijas ķeltu karaļa Artūra izredzētība parādās viņa spējā izvilkt zobenu no akmens. Te viņam nav nekādu paša nopelnu. Tāpat kā bez paša pūlēm nācis Lāčplēša spēks, kas ir viņa ausis. Tās viņš mantojis no mātes. Tāpēc drīzāk par varoņiem būtu uzskatāmi tie, kas gāja pret Lāčplēsi cīnīties zinot, ka viņš ir stiprāks un cīņā viņi ies bojā.

Bibliogrāfija

Ankrava Sigma. *Lāčplēsis, karalis Artūrs un Svētais Grāls*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2006.

Bībele. Latvijas Bībeles biedrība, 1992.

Civitas et castrum ad Mare Balticum. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2002.

Latviešu tautas pasakas, izlase, red. A Feldhūne. Rīga: ZA izd., 1956.

Mahābhārata. Rīga: Liesma, 1975.

Pumpurs Andrejs. *Lāčplēsis*. Rīga: Zinātne, 1988.

Rainis. Uguns un nakts. *Kopotī raksti*, VII sēj., Rīga: LVI, 1950.

Urtāns Juris. *Augšzemes pilskalni*. Rīga: Nordik, 2006.

Sigma Ankrava **Bearslayer as a Hero of a Transition Epoch**

Summary

Bearslayer is a composite character in Latvian cultural tradition. In folk tales and legends his equivalent names are also Bearears or Bearman. The national epic *Bearslayer* by Andrejs Pumpurs as well as the play *Fire and Night* written by Rainis have interpreted this character from a Romantic perspective. Bearslayer seems to have a threefold origin: the oldest hero or his protagonist most probably comes from Finno-Ugrian tribes residing in the territory of contemporary Latvia before the arrival of Indo-Europeans. This Bearslayer refers to the time when the structure of the matrilineal society was yielding to a patrilineal structure. The next impact came from the time when the transition to a feudal system took place in Latvia. These influences can be traced in other characters related to Bearslayer. The Romantic tradition in the story was introduced by A. Pumpurs and Rainis, yet in their interpretations they manage to preserve and show Bearslayer as a hero standing on a threshold of a new epoch.